

FAZLİYYE

(الفضلية)

Rifâiyye tarikatının
Cemâleddin Muhammed b. Fazlullah
el-Hindî el-Burhânî'ye
(ö. 1029/1620)
nisbet edilen bir kolu
(bk. RIFÂİYYE).

FAZLİYYE

(الفضلية)

Hâricîler'in kollarından
Sufriyye'ye bağlı bir grup
(bk. SUFRİYYE).

FAZLULLAH-I HURÛFİ

(فضل الله حروفی)

Fazlullâh b. Seyyid
Bahâeddîn el-Esterâbâdî
(ö. 796/1394)

Hurûfîlik fırkasının kurucusu.

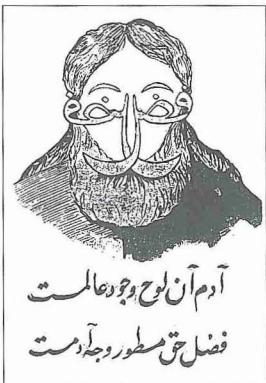
740'ta (1340) Hazar denizinin güney-doğusundaki Esterâbâd şehrinde doğdu. Hayatı hakkında bilgi veren en eski kaynaklardan Makrîzî'nin *ed-Dürerü'l-ûkûdî'l-feride* adlı eserinden naklen Sehâvî onun künyesini Fazlullah Ebû'l-Fazl el-Esterâbâdî el-Acemî şeklinde kaydettikten sonra adının Abdurrahman olduğunu, ancak Seyyid Fazlullah-ı Helâlhör diye tanındığını ve 804'te (1401-1402) öldürüldüğünü söyler (*ed-Dau'ü'l-lâmî*, VI, 174). Aynı müellif başka bir yerde ondan Tebrizli diye bahsederek künyesini Fazlullah b. Ebû Muhammed et-Tebrîzî şeklinde verir ve bid'atçı olduğunu bildirir (a.e., VI, 173). İbn Hacer el-Askalânî de muhtemelen Sehâvî'den aldığı bu ikinci rivayeti tekrarlar (*İnbâ'ü'l-ğumr*, V, 46). Kâtib Çelebi Fazlullah'ın Esterâbâd halkından olduğunu belirtirken (*Keş-*

fû'z-zunûn, II, 1132) Bağdatlı İsmâil Paşa onun nisbesini Esterâbâdî, Tebrîzî olarak iki şekilde verir. Rızâ Kulî Hidâyet'e göre Fazlullah aslen Meşhedlidir (*Riyâ-zü'l-ârifîn*, s. 353). Muhammed Ali Müderris (*Reyhânetü'l-edeb*, VI, 218) ve Muhammed Ali Terbiyet de (*Dânişmendân-ı Azerbaycân*, s. 376) onun Meşhedli olduğunu söylemişlerdir. Halbuki Fazlullah'ın *Nevmnâme*'sinde kendinin Esterâbâdli olduğunu açıkça bildirdiği kaydedilmektedir (Gölpınarlı, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, s. 4). Halifesi Ali el-A'lâ da *Tevhîd-nâme* adlı eserinde aynı bilgiyi tekrar ettiğine göre yukarıda adı geçen müelliflerin verdiği farklı bilgi doğru olmasa gerektir. Halifelerinden Mîr Şerîf onun seyyid olduğunu söyleyerek şeceresini verir (*Beyânü'l-vâkı*, vr. 78^a vd.). Buna göre babasının adı Bahâeddin Hasan olup soyu yedinci imam Mûsâ el-Kâzım'ın oğlu Seyyid Ca'fer'e ulaşır. Bazı araştırmacılar, dedesi Muhammed el-Yemânî'nin nisbesinden hareketle, Yemen'in III. (IX.) yüzyılın sonlarından itibaren Bâtınîliğin önemli merkezlerinden biri olduğuna ve dolayısıyla ailenin Bâtınîlik'le ilgisi olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Ancak babasının, tarih boyunca Sünnî olma niteliğini koruyan ve bunun için "Dârülmü'minîn" diye anılan Esterâbâd'da kâdikudâtılık görevinde bulunması bu ihtimali zayıflatmaktadır.

Fazlullah'ın hayatının ilk dönemi ve öğrenim durumu hakkında Hurûfî kaynaklarında yeterli bilgi yoktur. Halifelerinden Seyyid İshak-ı Esterâbâdî'nin verdiği bilgiye göre on sekiz yaşında iken bir dervişten dinlediği Mevlânâ Celâled-dîn-i Rûmî'nin, "Bekâya sahip olduğun halde ölümden ne endişe ediyorsun / Hudânın nuruna sahipken neden mağarada gizleniyorsun" anlamındaki beytinin gerçek mânasını hocası Kemâleddin'e sormuş, hocası da bunun ancak ibadet, riyâzet, aşk ve cezbeyle anlaşılabileceğini söylemişti. Seyyid İshak, Fazlullah'ın 756'da (1355) gördüğü bir rüya ile kendisine rüya yorumu bilgisinin Hz. Peygamber tarafından verildiğini ileri sürer. Bu durumda Fazlullah'ın tasavvufî hayatla ilgisi Seyyid İshak'ın söylediği gibi on sekiz yaşında değil daha önce başlamış olmalıdır. Fazlullah bunun üzerine dünya nimetlerinden vazgeçip kendini ibadete verdi. Üzerindeki pahalı elbiseleri çıkarıp çobanlar gibi keçeden elbiseler giydi. Bir süre dağlarda yaşadı. Daha sonra yaya olarak seyahate çık-

maya karar verip zahmetli bir yolculuktan sonra İsfahan'a ulaştı ve dört ay süreyle buradaki bir kervansarayda kaldı. Gördüğü bir rüya üzerine hac niyetiyle yola çıktı; önce Tebriz'e gitti. Burada Celâliirli Sultan I. Üveys'in onun sohbetlerine devam ettiği, Fazlullah'ın ona bir derviş külâhı verdiği, Vezir Zekerîyyâ ve Sâhibisadr Şeyh Hoca'nın onun dostları arasına katıldığı rivayet edilir. Tebriz'de Esterâbâdî bir kızla evlendi. Daha sonra Hârizm'e (760/1359), buradan da İsfahan'ın güneyinde bulunan Semîrem'e giderek orada itikâfa çekildi. Bir süre ibadetle meşgul olduktan sonra tekrar yola koyulan Fazlullah rivayete göre, "Ey Fazl, gez ve gör!" diye bir ses duymuş, ardından birden bire karşısında sekizinci imam Ali er-Rızâ'nın belirildiğini görmüştür. Bu olay onun Şîa'ya olan ilgisini arttırdı. Mekke'ye gitmeyi düşünürken bundan vazgeçip Meşhed'e gitmeye karar verdi ve burada bir süre ibadetle meşgul olduktan sonra Mekke'ye gitti. Hac dönüşü Hârizm'e uğradı. Hârizm'de iken bir gece tasavvufta istediği yere gelemediğini düşünerek o gece de fütuhat olmazsa tasavvufî hayattan vazgeçmeye karar verir. Rüyasında kendisini Esterâbâd'daki evinin bahçesinde görür ve burada beklediği fütuhat gerçekleşir.

Abdûlbaki Gölpınarlı, bir Seyyid Nesîmî divanının içinde bulunan (İÜ Ktp., FY, nr. 448, vr. 114^b-115^b), Fazlullah'a ait olduğunu söylediği on altı beyitlik mesnevîden hareketle Fazlullah'ın "merd-i ma'nâ, kutb-i âlem" gibi ifadelerle övülen Şeyh Hasan adlı bir bâtinî sûfiye intisap ettiğini, Fazlullah'ı Hurûfîliğe yönlendirenin de bu kişi olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Hurûfî kaynaklarında böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır. Fazlullah daha sonra Hârizm'den ayrılıp önce Horasan'a, oradan da İsfahan'a geçti; Tok-cı mahallesi mescidinde ikamet etmeye başladı (772/1370-71). Burada rüyaları yorumlamasıyla tanınan Fazlullah devrinin ünlü âlimlerini çevresinde toplama-yı başardı. Âlimler, vezirler, kadılar ve yöneticiler de dahil olmak üzere bütün halk rüyalarını tabir ettirmek için ona gelmeye başladı. Halifesi Seyyid İshak, 774 yılı Ramazan ayında (Mart 1373) Fazlullah'a şer'î hükümleri te'vil etme bilgi ve yetkisinin verildiğini kaydeder. 775'te tekrar hacca giden Fazlullah muhtemelen Tebriz yoluyla İran'a döndü. 776 (1374-75) yılında Tebriz'de bir rüya gördüğünü ileri sürdü. Bu rüyaya göre Hz.

Hurûfîler'e göre Fazlullah'ın insan yüzündeki tecellisini anlatan mûsennâ yazı (Kemal Samancıgil, *Bektaşîlik Tarihi*, İstanbul 1945, s. 161)

FAZLULLAH-I HURÛFÎ

Âdem, Hz. İsa ve Hz. Muhammed Allah'ın halifeleri, kendisi ise mehdî ve mesîhtir; peygamberlerin ve velîlerin sonuncusudur. Böylece nübüvvetle velâyet kendisinde zuhur etmiş ve ulûhiyyet devri başlamıştır. Bu rüyayı açıkladıktan sonra Tebriz ulemâsı tarafından tekfir edilen Fazlullah bunun üzerine İsfahan'a giderek bir mağarada inzivaya çekildi (778/1376). Vefat etmek üzere olan bir dervişini ziyarette gittiği bir gün derviş ona artık zuhure etme zamanının geldiğini, Tebriz'de iken gördüğü rüyanın buna delil olduğunu söyledi. Kendisini mehdî olarak tanıyan ve tanıtan Fazlullah'ın çevresinde Fahreddin, Celâl-i Burûcîrdî, Fazlullah-ı Horasânî, Abdullah-ı İsfahânî, Nâyinli ve Reştlî iki kişi ve Hurûfî müelliflerinden Mîr Şerîf'ten ibaret yedi kişi toplandı. Bunlar Fazlullah'a ilk inananlardır. Daha sonra Tebriz'den ayrılıp Gîlân ve Damgan'a giden Fazlullah son zamanlarını Bâkûye'de geçirdi. Damgan'da gördüğü bir rüya üzerine Timur'u "âyîn-i cedîd" dediği görüşlerine davet etti. Ancak fikirleri şeriata aykırı görüldüğünden Timur tarafından tutuklanması emredildi. Semerkant'ta ulemâ ve fukahâ ile bir toplantı yapan Timur verilen fetva uyarınca onun idamına hükmetti. Timur'un oğlu Mîrân Şah tarafından yakalanan Fazlullah Alıncak Kalesi'nde hapsedildi; yapılan muhakemesi sonunda Şirvan Emîri Şeyh İbrâhîm'in kadısı Bayezid'in fetvası ile 796'da (1394) Alıncak Kalesi'nde boynu vurularak idam edildi. Ayaklarına ip bağlanarak cesedi çarşı ve pazarda dolaştırıldıktan sonra mensupları tarafından defnedildi. Bazı Hurûfî eserleri, Fazlullah'ın cezasının bizzat Mîrân Şah'ın eliyle uygulandığını ve kullanılan kılıcın Fazlullah'ın müridleri tarafından altınla kaplandığını, tâzimle öpüldüğünü kaydedenler (Emîr Gıyâsed-din, vr. 6^b). Yine bundan dolayı aynı kaynaklarda Mîrân Şah'ın ismi "Mâr Şâh" veya "Mârân Şâh-ı Pelîd" diye yazılır (Aksu, *Amîr Gıyâs al-Dîn Muhammed al-As-tarâbâdî ve İstîvâ-Nâma'sı*, s. 218).

Alıncak'a gömülen Fazlullah'ın kabri, idam edilmesinden altı yıl sonra başhalifesi Ali el-A'lâ ile Seyyid Mûsâ ve arkadaşları tarafından yaptırılmıştır. Mezarın yanında hazırlanan iki kabirden birine Seyyid Mûsâ'nın gömülmek istediği rivayet edilir. Alıncak Fazlullah'ın idam edildiği yer olması sebebiyle Hurûfîler'ce "Maktelgâh" diye anılmış (Aksu, *a.g.e.*, s. 217) ve Hurûfîler'in kâbesi olarak kabul edilmiştir.

Fazlullah'ın idam edilmesine ve müridleri hakkında sıkı bir takibata geçilmesine rağmen halifeleri sayesinde bu fırka taraftar kazanarak gittikçe güçlenmiş; böylece Hurûfîlik doğuda Hindistan'a kadar yayılmış, batıda ise Fazlullah'ın başhalifesi Ali el-A'lâ'nın gayretleriyle Anadolu'ya geçerek güçlü tesirini asırlar boyunca Anadolu ve Rumeli topraklarında diğer tarikatlara sızarak göstermiştir. Türk edebiyatının ünlü siması Seyyid Nesîmî de Fazlullah'ın Anadolu'daki halifelerindendir.

Rüya yoluyla gerçeği bulduğuna inanan Fazlullah âyet ve hadisleri kendi geliştirdiği te'villerle açıklayarak fırkasını kurmuş, mensupları onu Allah'ın zuhuru olarak görmüş ve eseri *Câvidânnâme*'yi ilâhî kitap saymışlardır. Fazlullah, Bâtınîler'in te'vil metotlarıyla harflerin değerini ve sayılarla olan münasebetini belirleyerek dinî emir ve mükellefiyetleri Arap ve Fars alfabelerindeki harflere irca etmiştir. Kur'an dili olan Arapça'da yirmi sekiz, Farsça'da otuz iki harf vardır. Farsça'daki dört fazla harfin (پ چ ژ ک) yerine Arapça'da lâmelif (ل) bulunmadır. Bu harf okunduğu gibi yazılırsa dört harf eder (ل ا م ف). İnsanın yüzünde iki kaş, dört kirpik ve saçtan ibaret yedi siyah hat mevcuttur. İnsan bu yedi hatla doğduğu için bunlara "hutût-ı ümmiyye" (anne hatları) denir. Bunlar "hal" ve "mahal" yani hatlar ve yerleri bakımından hesaplanınca on dört sayısına ulaşılır. Erkekte ergenlik çağında beliren yedi hat daha vardır. Bu hatlar yüzün sağ ve sol yanlarında iki bıyık, iki sakal, iki burun hattı, bir de dudak altındaki hattan oluşur ve bunlara da "hutût-ı ebiyye" (baba hatları) denir. Bu hatlar da hal ve mahal itibarıyla toplanınca on dört sayısı elde edilir. Böylece anne ve baba hatlarının toplamı yirmi sekize ulaşır, bu sayı ise Kur'an'ın yirmi sekiz harfine tekabül eder. Saç ve dudak altındaki hatların ortadan ikiye ayrılması ile elde edilen dört hat yirmi sekize eklenince anne ve baba hatlarının toplam sayısı hal ve mahal itibarıyla otuz ikiye ulaşmış olur ki bu sayı *Câvidânnâme*'nin yazıldığı otuz iki harfe karşılıktır.

Fâtîha sûresi Kur'an'ın özüdür ve yedi âyettir; yedi de adı vardır. Bu süre yüzdeki yedi anne hattına karşılıktır ve Fâtîha okunduktan sonra elin yüze sürülmesi buna işaretir. "Âmin" denirse süre sekiz âyet olur. Sünnet uyarınca saç da ortadan ikiye ayrılırsa baba hatları sekiz olur. Fâtîha sûresinde Arapça'daki

yedi harf bulunmadığı gibi kadının yüzünde de baba hatları yoktur. Bu sebeple Fâtîha'ya "ümmü'l-kitâb" denilmiştir. Kur'an'ın sırrı yirmi dokuz sürenin başında bulunan **hurûf-ı mukattaa*** dır. Bunların tamamı on dört harften ibarettir. Bu harfler söylendiği gibi yazılırsa sayı on yediye çıkar. Bu on yedi harfe "muhkemât" denir. İnsan günde farz olarak on yedi rek'at namaz kılar. Muhkemât buna işaretir. On yedi harfin dışındaki on bir harfe "müteşâbihât" denir. Seferî birinin kıldığı on bir rek'at namaz da müteşâbihât sayıncadır. Bunların toplamı yirmi sekiz eder. Fazlullah böylece bütün dinî hükümleri yirmi sekiz ve otuz iki sayısına tatbik edip bu harflerin insanda da olduğunu kabul eder. Fazlullah'a göre ilâhî feyze ancak rüya yoluyla ulaşılabilir. "Beni gören Hakk'ı görmüş olur" anlamındaki hadis (Buhârî, "Ta'âbir", 10; Müslim, "Rü'yâ", 11) ilâhî feyiz kapısının açık olduğunu göstermektedir. Fazlullah kendisinin ilâhî feyzi rüya ile keşfetmeye başladığını, hiçbir resule vahiy ve ilham yoluyla açıklanmayan hakikat ve esrarın kendisine rüya yoluyla âşikâr olduğunu iddia eder. Rüya tabirlerindeki kabiliyeti daha yirmi beş yaşında iken onu üne kavuşturmuş, kırk yaşına gelmeden Kur'an-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaa'nın sırlarını çözdüğünü ileri sürmüş, daha sonra bu harflerin özelliklerini göz önünde bulundurarak Hurûfîler'ce Kur'an'ın bir çeşit tefsiri sayılan *Câvidânnâme* adlı eserini kaleme almıştır. Kur'an'ın gerçek mânasının ancak kendisi tarafından anlaşıldığını inandığı için kendisinin "الذى عنده علم من الكتاب" (Kitaptan bir ilmi olan kimse, en-Neml 27/40) diye bahsetmiştir (Aksu, *a.g.e.*, s. 110). Fazlullah, "Bu Allah'ın fazlıdır" (el-Mâide 5/54); "Bu rabbimin fazlındandır" (en-Neml 27/40) meâlindeki âyetlerde olduğu gibi Kur'an'da geçen bütün "fazl" kelimelerinden kendisinin kastedildiğini, insan yüzünde de "fazl" (فضل) isminin okunduğunu ileri sürmüştür.

Fazlullah-ı Hurûfî, bâtinî inançların kök saldığı İran'da fikirlerini bu bâtinî metotlarla kurmuş; fikren bağlı bulunduğu, bâtinî şeyhlerinden olan ve Serbedârîler'le Horasan'da isyan ve ihtilâllere karışan Şeyh Hasan-ı Cürî ile (ö. 743/1342-43) onun halifelerinin tesiri altında kökleşmiş akidelere dayanarak inançlarını yaymaya çalışmıştır. Fazlullah'ın asıl maksadının İslâm kültür ve medeniyetinin İran'daki etkisini kırmak olduğu, bâtinî

düşüncelere de bunun için başvurduğu öne sürülmektedir. Nitekim bu temel fikir, artık Arap devrinin bittiğini, Acem devrinin başladığını belirten, böylece Acem kültürünün tekrar canlanmasını isteme konusunda daha istekli olan ve Fazlullah'tan ayrılarak Hurûfîliğin bir şubesi durumundaki Noktaviyye'yi kuran Mahmûd-i Merdûd'da (Matrûd) (ö. 831/1427) daha açık bir şekilde kendini gösterir (Atalay, s. 35-36).

Eserleri. Fazlullah-ı Hurûfî, kurduğu fırkanın prensiplerini ortaya koyan eserlerini Farsça'nın Esterâbâd lehçesiyle yazmıştır. Bunların içinde sadece *Vaşi-yetnâme*'si yayımlanmıştır. 1. *Câvidân-nâme**. Hurûfîliğin ana kaynağıdır. Hurûfîliğe dair telif edilen diğer bütün eserler *Câvidânnâme*'yi esas almış olup Hurûfîliğin bütün prensipleri bu esere dayanmaktadır. Henüz tenkitli neşri yapılmamış olan eserin dünyanın çeşitli kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (bk. *DİA*, VII, 178). 2. *Dîvân*. Fazlullah'ın gazel, kıta, rubâî, müstakil beyit ve tercilerinden meydana gelen bu eserin bilinen en iyi yazma nüshaları Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî, Farsça, nr. 186, 989). 3. *Muhabbetnâme*. Bu mensur eserde sûret-i rahmân üzerine yaratılan insanların seçkinleri sayılan ulemânın, zâhidlerin, hükemâ ve şühedânın son menzillerinin kıyamet olduğu, bunların bu aşk âleminde gezindikleri esnadaki görüş ve düşünceleri anlatılır. *Muhabbetnâme*'nin eksiksiz bir nüshası Millet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Ali Emîrî, Farsça, nr. 824). Eser Abdülmecid Firîsteoğlu tarafından *Hi-dâyetnâme* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 9685, mecmua içinde). 4. *Vaşi-yetnâme*. Fazlullah'ın, kurduğu Hurûfîlik fırkasının akide ve inançlarının zaptedilerek dostlarına ulaştırılması hususundaki arzusu ve vasiyetinden ibarettir. Bilinen en iyi yazma nüshaları Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emîrî, Farsça, nr. 993, 1009), bir nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (FY, nr. 1291) bulunmaktadır. Eseri ilk olarak Abdülbaki Gölpinarlı yayımlamış (*"Faḍlallāh-i Ḥurūfî'nin Vasiyyat-nâma'si veya Wā-şâyâ'sı"*, *Şarkiyat Mecmuası*, II, İstanbul 1957, s. 53-62), daha sonra da İran'da Hüseyin Âlyârî tarafından neşredilmiştir (*"Vaşi-yetnâme-i Faḍlallāh-i Ḥurūfî"*, *Neşriyye-i Dānişkede-i Edebiyyât-ı Tebriz*, Tebriz 1344 hş., sy. 4, s. 241-370). 5. *Nevmnâme*. Fazlullah'ın rüyalarına da-

irdir. Müellif, rüya yoluyla kendisine gösterildiğini ileri sürdüğü bazı gerçekler ve sırlarla bunların tabirlerini bu eserde bir araya getirmiştir. *Nevmnâme*'de ayrıca Fazlullah'ın gerek rüyasında gerekse seyahatleri esnasında gördüğü yerlerin adları, rüyaların tarihleri ve çağdaşı olan kişilerin, dostlarının, devrin ileri gelenlerinin isimleri verilmektedir. Eserin Millet Kütüphanesi'nde iki (Ali Emîrî, Farsça, nr. 1011, 1030), Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde bir nüshası (nr. 1293) mevcuttur. 6. *Arşnâme*. Hurûfîliğe dair eserlerde adı, ع · ی remzinin ifade ettiği *Arşnâme-i İlâhî* şeklinde geçen bu kitap Fazlullah'ın *Câvidânnâme*'den sonra en önemli eseridir. Mesnevi tarzında yazılan 1120 beyitlik *Arşnâme* bir bakıma *Câvidânnâme*'deki fikirlerin nazma dökülmüş şeklidir. Eserin Millet Kütüphanesi'nde üç yazma nüshası bulunmaktadır (Ali Emîrî, Farsça, nr. 993, 1003, 1011). Son zamanlarda İran'da neşredilen kapsamlı bir katalogda Fazlullah-ı Hurûfî'nin çeşitli kütüphanelerdeki eserleri hakkında geniş bilgi verilmektedir (bk. Münzevî, II/1, s. 1111-1112; Dihhudâ, XI, 476-490; Aksu, *Amîr Ğiyâs al-Dîn*, s. 75-82).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Ta'bir", 10; Müslim, "Rû'yâ", 11; Fazlullah-ı Hurûfî, *Nevmnâme*, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 1101; Seyyid İshak-ı Esterâbâdî, *Hâbnâme*, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 1042; Ali el-A'lâ, *Teuhîdnâme*, İÜ Ktp., FY, nr. 1158, vr. 50^a; Mîr Şerîf, *Beḡânü'l-vakî'*, İÜ Ktp., FY,

nr. 152, vr. 78^a-81^a; Emîr Ğiyâseddin, *Mektûb*, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 825, vr. 6^b; Muhammed İskurt Dede, *Salât-nâme*, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 1043, vr. 51^a; Hoca İshak Efendi, *Kâşifü'l-esrâr ve dâfi'u'l-esrâr*, İstanbul 1291, s. 3-4; Mîr Fâzîlî, *Risâle*, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 990, vr. 63^a; *Mecmû'a*, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 1039, vr. 92^a; Nesîmî, *Divan*, İÜ Ktp., FY, nr. 448, vr. 114^b-115^b; Şehâvî, *ed Dav'ü'l-lâmî*, Kahire 1354, VI, 173-174; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-ğumr*, V, 46; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1132; *Hediyyetü'l-'arîfin*, I, 822; Hidâyet, *Riyâzü'l-'arîfin*, s. 353; Besim Atalay, *Bektaşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul 1340, s. 35-36; Muhammed Ali Terbiyet, *Dānişmendân-ı Azerbaycân*, Tahrân 1314 hş., s. 376; Rifkî Melûl Meriç, *Hurâfîlik* (lisans tezi, 1936), İÜ Ed.Fak., s. 3; Sâdık Keyâ, *Vâjenâme-i Gürgânî*, Tahrân 1330 hş., s. 9-32; Münzevî, *Fihrist*, II/1, s. 1111-1112; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, VI, 218-220; E. G. Brown, *Ez Sa'adâtâ Camî* (trc. Ali Asgar Hikmet), Tahrân 1339 hş., s. 657; Ali Alparslan, *Cavidânnâme'nin Nesîmî'ye Tesiri* (doktora tezi, 1967), İÜ Ed.Fak., s. 3, 4, 13, 22, 26, 27; Abdülbaki Gölpinarlı, *Hurâfîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973, s. 1-9; a.mlf., "Faḍl Allāh Ḥurūfî", *El²* (İng.), II, 733-735; Hüsamettin Aksu, *Amîr Ğiyâs al-Dîn Muhammed al-Astarâbâdî ve İstivâ-Nâma'si* (doktora tezi, 1981), İÜ Ed.Fak., İSAM Ktp., NMÇ, nr. 1382, s. 13, 28-36, 110, 217-218; a.mlf., "Câvidânnâme", *DİA*, VII, 178; Yakup Ajend, *Ḥurûfiyye der Târîh*, Tahrân 1369 hş.; Azîzullah-ı Beyât, "Hurûfi-yân", *Mecelle-i ber Resihâ-yı Târîhî*, XIII/5, Tahrân 1357 hş., s. 232; H. Ritter, "Die Anfaenge der Hurûfisekte Studien zur Geschichte der Islamischen Frömmigkeit, II: Die Anfaenge der Hurûfisekte", *Oriens*, VII/1 (1954), s. 1-54; Dihhudâ, *Luḡatnâme*, XI, 476-480; Cl. Huart, "Fazlullah", *İA*, IV, 535-536.

HÜSAMETTİN AKSU

Fazlullah-ı
Hurûfî'nin
'Arşnâme adlı
eserinin
ilk iki sayfası
(Millet Ktp.,
Ali Emîrî,
Farsça,
nr. 1003)

